

manje "slavnom" prošlošću, pa su stereotipi uglavnom nastajali ne o njima već u odnosu na "nas" (primer: "Evropa", "Zapad"). Reč je o nacijama čija su kultura i interesi bili izvori negativne usmerenosti. Stereotipi nemaju ni istu težinu ni isti stepen argumentovanosti. Dok su prvi i drugi bazirani isključivo na predrasudama, kod poslednjih ("Zapad"), ako se apstrahuju najčešće iracionalni motivi koji su im pripisivani, ostaje manjim delom objektivna osnova.

Od intenziteta političke suprotstavljenosti zavisi da li će se "neprijatelj" odrediti kao "brat" - suparnik, kao neistovetni "srodnik" ili kao "tuđinac" čiji sam uticaj ugrožava, pri čemu je moguća velika pokretljivost iz uloge "brata" u ulogu "tuđinca" i obratno. Uočljiva je veća odbojnost prema bliskom "neprijatelju" nego prema dalekom, jer je njegov upliv jači i suparništvo direktnije, a često i zato što je sličnost sa njim veća, do istovetnosti. "Naš čovek u inostranstvu ne gleda široko i međunarodno; poznaje samo svoje ljude, svoje unutrašnje susede, i sa njima se poredi, kao da nema osobina naspram drugih naroda. Hrvat je gord na kulturu, koje on nema, ali koju vidi u poređenju sa Srbima; Srbin na dušu, na istorisko mučeništvo i vojničku izdržljivost; Crnogorac na junaštvo; Slovenac na rad i uspehe. Kao što žive zajedno i izdvojeno od ostalog sveta, tako se takmiče, sile i inate mudusobno" (Purić, 1929). Zato je kod udaljenog ili "različitog" "neprijatelja" lako dokaziva "odbrana", dok kod bliskog mora da se nategne argumentacija, pošto je svaka strana "na svom" a u stvari pretenduje na potencijalno "tuđe". Iz toga sledi da je kod bliskog "neprijatelja" prisutna konstantna nesigurnost u sopstvena "prava", pa je i negativna obojenost veća, kako bi se agresivnim pristupom zamenio nedostatak ili manjkavost argumentacije.

Istorijski razrađenija klasifikacija prema intenzitetu neprijateljske usmerenosti, njenoj sadržini i hronologiji pojavljivanja, podrazumevala bi da prvu grupu "neprijatelja" čine upravo teritorijalno najbližiji narodi – Albanci, Bugari i Hrvati, i posebno, kao "konvertiti", Muslimani i Makedonci, a uz sve njih po automatizmu idu katoličanstvo i islam, redosledom kojim su se kroz poslednjih sto godina (od momenta stvaranja nezavisnih država kod jednih, ili potencijalnih država kod drugih, što je bio najneposredniji motiv nastanka nacionalnih stereotipa) javljali kao primarni "neprijatelji" u percepciji srpskih intelektualaca, a u neposrednoj zavisnosti od dnevopolitičkih okolnosti. Drugu grupu bi činili tzv. "vekovni neprijatelji" – Turci i Austrijanci. Oni slede za prvom grupom iz najmanje dva razloga. Prvo, zato što su u poslednjih sto godina postali relativno udaljeni i prostorno i u političkom smislu, bar u odnosu na narode iz prve grupe, i drugo, zato što i pored automatske poštapalice "vekovni neprijatelj", koja ima uzroke u odnosu gospodar – potčinjeni, nikada nisu bili nosioci toliko negativno obojenih stereotipa kao što je to slučaj sa narodima prve grupe, u odnosu na koje taj odnos nikada nije postojao (sa delimičnim izuzetkom Muslimana). Treću grupu stereotipa obeležava sintagma "vekovna braća", a čini je odnos prema Rusima i Grcima, sa bitnom unutrašnjom razlikom između jednih i drugih. Ako je u odnosu na Ruse ovaj stereotip delimično bio prisutan i u proteklih sto godina, ali uz uvek prisutnu struju koja ga je negirala, Grci nikada ranije nisu obeležavani ovim pojmom. Naprotiv, stereotipi o njima bili su negativni do nivoa do kog su dolazili stereotipi o narodima iz prve grupe, a često su ih u negativnoj obojenosti i premašivali, pri čemu se upotreba pojma "braća" do poslednjih deset godina, na njih nije ni odnosila. Poseban tip u ovoj uslovnoj klasifikaciji predstavlja "Zapad", u značenju, "Evropa", "svet", "Amerika", zbog specifičnosti sadržaja koje su ovi pojmovi tokom poslednjih sto godina nosili. U njima je sadržan stav ne samo prema zapadnoevropskim narodima, već i prema njihovom shvatanju nacije, modernizacije, građanskih prava, progressa, onosno sadržan je stav prema celini modernosti i osporavanju "autentičnosti", shvaćene kao nepromenljivost i zaostalost. Odnos prema ostalim susednim narodima ili narodima sa čijim predstavnicima se živelo u zajednici, prema Mađarima, Rumunima, Italijanima, Jevrejima, Romima i Slovencima, retko je ekspliciran. U jednom krilu srpske intelektualne elite odnos prema Jevrejima imao je izrazito negativan naboj. Čitav niz najvažnijih istorijskih događaja poslednja dva veka, u skladu sa konzervativnom tradicijom evropske misli, pripisivan je njihovom negativnom delovanju. Od Francuske revolucije i ideja demokratije i socijalizma, preko Berlinskog kongresa, Oktobarske revolucije, do Drugog svetskog rata, u svemu se prepoznavalo delo "jevrejske zavere". Počelo se sa pripisivanjem Jevrejima eksploatacije naroda, kao u tekstu iz 19. veka u kome se tvrdilo da se "Čivut" ne stidi rada, da "vodi računi i o tuđim imanjima na svoju korist" pa je "prevukao sve novce sebi" i "zapoveda i svlači sve, dok i nas neogoli i ne načini svojim slugama" (Za što naš narod...i tako dalje. 1867). U vreme Berlinskog kongresa i zahteva da se Jevrejima priznaju sva prava, Vasa Pelagić je objavio Verozakonsko učenje Talmuda ili ogledalo čivutskog poštenja tvrdeći da je "ova knjižica potpuno umjesna i 'cjelishodna'", zato što se "Čivuti sve više i više ugnježđuju ne samo po varošima, nego i po selima", pa je "nužno za svaku porodicu svih pokrajina, gdi Čivuta ima, da ovu knjižicu dobro pročita i upamti; jer ona je pravilno ogledalo Čivuta, iz kojeg se vidi, da njima i sami božanstveni njihov zakon – Talmud nalaže, da varaju, zakidaju, grabe, zalagivaju, panjkaju, mrže, upropašćuju, gule i ubijaju sve narode, koji Čivuti nijesu". Smatrao je da evropske diplomate "pod zaštitom Čivuta i njihove vjere, možda i nehotice i po neznanju, uzimaju u zaštitu prevaru, laž, podlost, grabež, mržnju, zabludu i ubijstvo sviju nečivuta, dakle i nas hrišćana, kamo i mi Srbi pripadamo". Navodio je da ih "naš narod zove Čivuti, a i svakog onog, koji je u sebičnosti njima ravan, krstio je imenom čifita", da on nije protiv "ravnopravnosti Čivuta", ali "nikome ne priznajemo ravnopravnost, koji vjeruje u Talmuda i podobne ludorije", odnosno da "ravnopravnost treba priznati Čivutima samo onda, kad se odreknu Talmuda, pa prigrlje vjeru istine i pravičnosti, bratstva i jednakosti". Uzvikuje "o, da hoće taj slavni Mesija skoro doći, da Čivute sabere i usreći, te bi se bar svijet kužne čivutske atmosfere kurtalisao" (Pelagić, 1879). Jaša Tomić je posvetio čitavu knjigu Jevrejima navodeći da je znao "već od kuće, šta biva od onih sela u kojima se nastani ma samo jedan jedini Jevrejin", da je "uticaj Jevreja na trgovački stalež – grozan", da su oni "najkonzervativniji elemenat" da "draže jednu narodnost protiv druge", da braneći Jevreje, "kopamo sebi grob". Tvrdio je da su događaji dokazali da "Jevreji najvećma mrže Slavene" zato što se "pokazahu najnepristupačniji jevrejskom uplivu", da se "antisemitizam sviju vremena nije nikad borio protiv jevrejske vere, nego protiv jevrejskog morala", jer se "Jevreji po karakteru većma razlikuju od ostalih naroda". Pitao se "kako je postao taj hrđavi,